

KNOWAK

DEBATE

ТЕК ПЕН ЖАД

Біз, қазақ тек туралы бұрын жиі айтушы едік. Тектілік дәстүрлі қазақ қоғамы мен дүниетанымы үшін ең маңызды тетік болып табылды. Нағыз қазақ тектілікті барша дүние құндылығының басы санайтын. Қазір тектілік туралы танымға қарынбайлық дүниеқорлық жегі түсті, кілең дәулеттіні текті санайтын адасу шаң беріп қалады. Меніңше, тектілік нышан адамшылықтың негізі – адалдық пен иман. Құдайдың бір аты – Адалдық, бір аты – Иман. Адалсыз иман жоқ, имансыз адалдық жоқ. Егер бір адамның бойынан осы екі асыл қасиет табылса, оның генетикалық кодында, көгінде аса бір кінәрат, тексіздік синдромы жоқ деп айтса қате болмас. Герольд Карлович Бельгер. Герағанды халық шынайы құрметтейді, қадір тұтады. Оның қазақ әдебиеті мен руханиятына көп қазақтан артық еңбек сіңіргенін, ұлтқа адалдығын бек біледі. Қайраткер жазушының кісілік тұлғасы айнымай қалыптасуы – ата-ана қасиеті, қанмен беріліп, сүтпен сіңген шынайы тазалық несібесі. Неміс ұлтына тән ірі өлшемдерді әсте ұмытуға болмас. Құдай әр ұлтты тегіннен-тегін әртүрлі қылып жаратпағаны айдан анық. Неміс халқының ерек мықтылығы кесектік, философиялық түпкі таным, өнер мен руханияттағы биік жетістіктерімен, экономикадағы патшадай орнымен өлшенеді. Сансыз соғыстар қинап, әлсіреген, бытыраңқы Европаны 1648 жылы Вестфаль бейбітшілігіне негізделген, прогрессивті идеяны қолдау арқылы Европалық қауіпсіздік жүйесін жасаған реформа. Ол Біріккен Европаны дүниеге келтіріп, Батыс әлемінің тұтас аман қалуына жол ашты. Вестфалия, солтүстік Германия, Рейн, Мюнстер готикалық шіркеуі. Діндер мүддесі мемлекеттер мүддесіне жол берді. «Дербестік» және «ұлттық мүдде» деген жаңа ұғымдарға негізделген Вестфаль келісімі. Бұл құнды дерек Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Сындарлы он жыл» атты кітабында бар. XX ғасырдағы фашизм идеясын, қырғын соғыс құрбандарын мемлекетті тиран билегенмен тұтас бір халыққа таңа алмайсыз. Неміс прозасы іргесін қалаған Мартин Лютер, 14 ғ. 1521-1534 жылдары, 13 жыл бойы оның әдеби қызметі «Новый Завет», «Інжілді» неміс тіліне аударды деп жазды Ф.Энгельс. Гете ұлы ақын, ойшыл, жаратылыстанушы философ пұтқа табыну кезеңінің көркем құпиясын құлай сүйген, христиандық ілім туралы айта бермейді. Неміс поэзиясы бастауында халық әндері, жыр. Ганс Сакс, Гете, Шиллер, Гельдерлин, Гофман, ағайынды Гримм, Гейне, Гаупман, Гессе, немісклассиктеріесімін «Г» әрпіеншілейді. Неміс қазақ дүниетанымына жақын келер рухани ерекшелігі, еуропалық халықтар арасынан қара үзіп шыққан ірі эпосы, дүние шырайын эпикалық көруі деуге әбден болады. «Нибелунгтар туралы жыр», И.В.Гете өлеңі, поэмасындағы эпикалық аңыздық негіз, Гете-Лермонтов-Абай үндестігі бұған айғақ. Неміс елімен қазақтың рухани байланысы ешқашан үзілмейді. Бұған мысалдар мол. Герольд Бельгер әке бейнесін өлмейтін жанр – прозаға аманаттады. «Әкем туралы әңгімелер» атты кітабы (2009) қазақы ұғымда жалғыз ұл – құдайдан тілеген перзент, оның асыл әкеге сүйіспеншілік құрметінің беллетристикалық үлгісі. Карл Фридрих Бельгер (1909-2002) Еділ бойы немісі, ол туған

Мангейм селосы, неміс автономиясы қазір жер бетінде жоқ. Тоталитарлық сталиндік тәртіп Совет Одағындағы көп халықты езіп-жаншыды, неміс, казак, орыс, Кавказ жұрты тұтылды. Әбілет басқан 1937 жылы «Халық жауы» деп қара таңба басқан тұқымның бір жалғасы менмін. Туған атам Кемелбай Насырханов құдайсыз дәуірдің миллиондаған саяси құрбанының бірі. Жазушының әкесіне арнаған «Дом скитальца» аталған романында (2003) Еділ-Волгадағы Энгельс қаласы маңындағы Мангейм туралы дерек ностальгия, этностық құса, трагедиялық сарын арқылы берілген. Жазушы әкесін Давид Эрлих есімімен бейнелейді. Ауыл дәрігері, фельдшер. Орысқа пейіл берген ағасы Давидпен салыстырғанда немістік қалыбын сақтаушы, тегін қорушы туған інісі Христьян көзі жасаурап: «Жоғалған отанның картасы...»,–дейді тығулы картаны көргенде. Романда неміс тілінде: «Менің үйім жоқ, менде енді Отан жоқ. Мен еліме орала алмаймын, менде енді атамекен қайда?» делінген өлеңде роман лейтмотиві, көтерген жүгі, жүзжылдықтар ауысқан сайын тамыр жайған мекеннен аласталу идеясына, баянсыздық зауалға қыстығу сезімі тұр. Атамекенді сағыну, оның ұшығын жер бетінен таппай қалу, шаруашылыққа аса мығым, іскер халық диуана тәрізді күн кешуге мәжбүр болса, бұдан артық қандай қасірет болуы мүмкін?! Христьянның аузымен айтылар ақиқат бар, оның ерен патриот, ұлтшыл болуы есімінің этимологиясымен тығыз байланысты, әсте діни сипатсыз емес.

«Сірә, тарихи қалыптасу бұл. Немістерге өздерінің ергежейлі княздықтары таршылық етті. Ұдайы жойқын соғыстар, кедейшілік, жұқпалы дерт оба мен тырысқақ, жаңа қоныс іздеуге ділгірлік, бейбіт тіршілік кешуге құлшыныс... өзен маңы күтімі келіскен бақ, жасыл табиғат аясы, тоған су. Неміс рухының асыл мұраты осындай»,–бұны айтқан Христьян. «Олар жаңа жерлерді ерен көркейтп, адал еңбегімен гүлдендірді. Неміс паналаған мемлекет басына іс түссе-ақ келімсектер деп айыптап, барша кінәні соларға жауып шыға келеді. Өміршілердің күнәсі үшін халық ауыр құн төлеуге ылғи мәжбүр болады. Еділ бойы немістерінің дәулеті мен берекесі жоғарғы биліктің жек көрушілігі мен күншілдігін оятқаны қашан». Асан Қайғы сияқты ұлт несібесін ойлап күйзелген Христьянның түйдек-түйдек шұбыртпалы толғаумен айтатын жан ашуы, жүрегін кемірген зіл қайғысы бұл. «Біздің үйіміз – үйсіздік болғаны ғой. Бәріміз бұрынғыша үйді армандаймыз, ошақ басы, туған түтінге тартыламыз. Бірақ біз жадты жоғалтқан сәттен бастап шаңырақсыз боламыз. Қаңғыбастың үйі – жад. Ес-жадың өшпесе сен тірісің. Қайда мекен етсең де. Қай жерге үй тұрғызсаң да. Жад – біздің үмітіміз. Оны бізден әрқашан тартып алуға, құртып-жойып жіберуге тырысып келді. Біздің ата-бабаларымыз орыс кеңістігіне аяқ басқан сәттен-ақ солай етті. Ал біз қарсы тұрамыз және жадымызды күзетіп, мықтап сақтаймыз. Бізді құтқаратын тек жадымыз...». Бұл ретте немере ағасы Христьян мен Герольд Бельгердің рухани туыстығы, ойлауы бірдейлігі айдай анық. Расында жазушы сол жадты өлтірмеу үшін туды. «Тұйық су» сарыны осы жоқтау: Отаным қайда? «Ресейде туған, Қазақстанда тұрған, Германия азаматы – Эдмунд Ворм, оның Отаны қайда?». Тарихи

атамекені, герман жер-суы Эдмунд Вормға Отан болып кеткен жоқ, тұрғылықты жері болмаса. Өз қолымен салған патша сарайындай қос қабатты үйін бірге өскен қарындасы сияқты Әсимаға тастап кетті. Анасы Паулина алыста қара жұмыста жүргенде, қазақ әйелі Хадиша пана болып, неміс баласын асырап, сақтаған. Германиядан ол ауылына он жылдан кейін оралып, үш күн аунап-қунаған. Жер атауы «Тұйық су» болғаны, жігіт ағасы Эдмунд санасы тұйыққа тіреліп, жаны мынау өзгерістен өлердей құлазуын автор сөйтіп тұспалдайды. Тұйық атау – қисық тағдыр. Риторикалық сауал, басы ашық, жауап таппаған жан күйігі, тамырын тереңге жібере алмай өксік шалған өгейлік, Совет өкіметі геноцидке ұшыратқан күйік жазушының бірер кітабының эпилогын құрайды. Неміс елі, бабалар жері Эдмунд Вормның немерелеріне нағыз Отан болары даусыз. Таураттағы тәмсіл, адасқан ұлдың оралуы сарыны ескірмейді, дәуірлер озған сайын ол жаңа мазмұнмен ылғи қайталана бермек. Адамзат жаппай тұтылар адасу. Қазір қазақ жеріне небір шетелдіктер, африкалық нәсіл тұрақтап қалуға келе бастады. Кейбір қазақ Американы, Европаны сағалап, елден безіп, көшіп кетті. Ассимиляция, жатты малдану соңы. Адам баласы ұя басқан мекенінен мерзімі келіп, кенеттен кетуге, өзге елге қаңбақша көшуге мәжбүр болса, әзиз жаны қиналмай тұрмайды. Герағанның үш бірдей романында бұл елдік құса тұнып тұруы тегін емес. Қаны мен рухы неміс, бойына қонған мәдениеті тевтон-славян-түркі, тілі неміс-қазақ-орыс. Мұның қаншалық артықшылығы мен астары, қуаныш пен шері барын бір білсе, тек Герағаң білер. «Қаңғыбастың үйі» атты романда автор немістердің Ресейге алғаш қоныс тепкен уақытын дәл атайды: 14 шілде 1764 жыл. Патша қатын Ұлы Екатерина қалауымен, кайзерин манифесті бойынша Еділ бойына Европадан қалың ел келді. Топырағына тартып, жазира даласындай кең қазақ «Елге ел қосылса құт», – дейді. Берекелі, өнертапқыш, еңбекқор, мұқият, тазалыққа жаны құштар неміс халқынан, жасыратын түгі жоқ, ормандай орыс, бертінде қазақтың үйренгені, алған қазынасы көп болды. Тевтон нәсілі Европадан Еділге ауып келгеніне нақ 250 жыл болған екен. Ғұн, сақ тайпалары мен тевтон, кельт тайпалары. Есте жоқ ескі замандарда өзара қарым-қатынасы болғанын кельт, неміс фольклоры, халық балладалары айқындайтын сияқты. Жер бетін мекендейтін барлық халықтарға тән теңіз тасуындай буырқану, алыс-беріс, келіс-кетіс, өзара шапқыншылық, Абыл мен Қабыл тарихы соғыс пен бейбітшілік бұларды айналып өткен жоқ. Бұл романда Еділ бойы қазақ қазақ шықпай тұрғанда арғы тегінің атамекені болғаны туралы деректер бар. Жер атаулары тұнған түркі тарихы. «Қайран менің Еділім, Мен салмадым, сен салдың, Қайырлы болсын сіздерге Менен қалған мынау Еділ жұрт!..» – деп XV ғасырда жырлаған Қазтуған жыраудың алаң жұрты бұл Еділ. Жазушының «Тұйық су», «Қаңғыбастың үйі», «Разлад» атты үш романында далалық неміс бауыр басқан, кіндік қаны тамған туған жері мен тарихи Отаны арасындағы екіге айрылған санасы суреттеледі. Қазақ халқына ерекше тән дүние жалған, дүние шолақ, бес күндік тіршілікке адам қонақ дейтін философия содан шығады. Соғыс басталған 1941 жылы күзде бұл отбасы солтүстік Қазақстанға, Есіл жағасындағы Қабай-Тұяқ аталған ауылға жер

аударылды. 1941 жылғы шілде айы ортасы, Совет үкіметі Жоғарғы Кеңесінің Жарлығы, Калинин қол қойған. Немістер депортацияға ұшырап, Еділ өзені бойынан кетірілді, жаңа жерлерге мәжбүрлеп көшірілді. Бұл азалы жоғалтулар, бір тектен тараған тұқым тарыдай шашыла бастады. Жазмыштың осы бір қатерлі межесін орыс немістері ешқашан ұмыта алмайды. Қазақ жерінде Карл Бельгер тұрақтап, 30 жыл өмір сүрді, қазақ тілін білді, зейнетке шықса да, күн-түн демей, шақыылған жерден табылып, зәру елді емдеді. «Халықпен тірлік кешсең, қайғы жоқ. Халық – күш. Халық – теңіз», – деп ол ұлына 28.01.1999 ж. жазған хатындағы ойынан айнымай өтті. Еңбекқорлық пен елгезектік адамның негізгі ұлы қасиеті болса, ол бақытты жан. Жалқаулық пен кесірлік бақсыз сорлыға бітеді. Автор тек әкесін суреттеп жазбайды, бала кезі, бала Гера бар, автопортреттік штрихтармен қоса, туған халқының басына түскен ауыр қасіретті адам тағдыры арқылы; «алтын иек, сары-ала қыз» (Абай)қиял-қоспасыз, табиғи бейнелейді.

Карл Федорович әкесінің Фридрих есімін военкомат орыс тіліне икемдесе де тұла бойы тегіс неміс ұлтына тән ізгі қасиеті бар жан. Сүйген жары Анна Давыдовнамен екеуі жарты ғасырдан аса тату-тәтті өмір кешіп, ұрпақ өсірді; жер бетінде 95 жыл мәнді өмір кешті, құдайдың ақ өлімімен фәниден бақиға көшті. Адалдықтың арқаны ұзын деп астарлай айтқанда, қазекен адал адамның жер бетіндегі несібесін айтқан. Өз төсегінде, ақ өліммен аттану – адалдықтың бір сыйы. Мен мұны ерекше адалдық дарыған, ғұмыры біреудің ала жібін аттамай, кісіге кесірі тимей, тынымсыз еңбекпен өткен нағашы атам Оразхан 82 жасында өмірден озғанда айқын ұққанмын. Бұл адал өту, діни ұғымда ерен маңызды ұғым, екі дүниеге лайық болу. Соғыстың басы. Қорғаныс қорына көмек жинауды Карл Федоровичке компартия тапсыратын тұсы бар. Ұран: «Бәрі де майдан үшін!». Жер аударылған неміс, мына маған қалай сеніп тапсырады?! – деп ол әйеліне сыр шертеді. Қайыршылық кешіп, жүдеп-жадап отырған айнала елден салық алу. Әкесі жалақысының жартысын берсе, анасы жүннен қолғап, нәски тоқиды, ал кішкентай Гера жәрдем беруден құр қалғысы келмей, асық қапшығын бергісі келетін тұсы бар. Қазақ болмысы мен мәдениетін жанымен сүйіп, қабылдап алған азамат, шығармашылық жолда қазақ қоғамының қайраткер тұлғасына айналып, шындық пен ізгілік мерейі үстем болсын деп күн кешкен Герольд Карлович: күллі саналы ғұмырын қазақ әдебиетінің мәртебесін асыруға арнаған, аса қиын, инемен құдық қазатын аударма жанр жүгін мифтік дәудей арқасына салып алған бейнетқор Гераға бұл шағын кітабында көкейінен кетпес жан жарасы, туған ел-жұрты, Еділ бойы неміс басына түскен сұрапыл қасіретті баланың көзімен суреттейді. Ағайын-туыс уақытты тұтқан құса-шерге тегіс тұтылды, қанды зұлмат, қара жұмыс, айдаудан ерлер қайтпады, ауру-сырқау, қорлықтан өлді. Бұл қаралы кезең еуразиялық халықтардың баршасын қинаған нәубет тұс болғандықтан, қанды соғыс түтінін өшіріп, тұқымын құртқан, асыраушы ер азаматсыз сорлап қалған жетім-жесір тағдырлар миллиондап саналды. Фашизм мен коммунизм бұл ретте

жендеттікте бір-бірінен еш қалыспағаны ақиқат. Биік идеялар мен асқақ ұрандар жамылып, ажал үстемдік құрды. Көсемдер мен құрбандықтар. Концлагерьлер мен еңбек лагерьлері. Атауы бөлек болғанмен, заты бір тажал болды. Аждаһа аранындай жазығы жоқ бейбіт адамдарды жаппай жұтты. Тарих ақтандақтары әлі түгел ашылмай жатыр. Жер мен су ақпарат сақтайды, планета дерексіз болмайды, адамзат өзара араздықтан арылмайды, биік Ар соты қиямет-қайым алда. «Әкем туралы әңгімелер» атты повестің лейтмотиві: адам басына не күн түссе де, құдайдан үмітін үзбей, ар сақтау, адал еңбекпен жан сақтау, артқыға жақсы іс, асыл бейне қалдыруға мүдделі болуы керек. Автор балалық шағын суреттегенде қазаққа тән дүниетаным жиі көрініс табады. Боран бақсыдай сарнауы, әкесінің сергектігін суреттеуі, «Қазақтар мұны «Құс ұйқы» дейді». Ауылда желаяқ атанған ұл, жаман дерт жабысып, жүгірмектермен қоса шауып кететін жаста аяғы гипсте жатыр. Мүгедек болып қалу қаупі сейілмей, төсекке таңулы ұлына әкесі көп оқылғанын мұқабасы танытқан бір кітапты әкеп береді. «Суға кеткен тал қармайды», күйкі өмір тәлкегінен, түңілу, жалығудан тек кітап құтқарарын сол бала әулиедей ұқты. Пушкин ертегілері. Жан сарайы арайлы ұлы ақынның інжу-маржан ертегі кітабы, болашақ жазушының өмірлік жолын шамшырақ тәрізді айқындап бергендей әсері бар. «Мені адам қылған ата-анам, ауыл мен кітап. Міне, менің қайнарларым, рухани тіршілігімнің құрамдас үш бөлігі осылар», – дейтін болады ол өскен соң. «Әкем «Тафай!» дейді, мен «Дәбай!» деймін». Әкем неміс екені аузын ашса білінеді, кейпі екі бастан. Менің қазақшама қарап, татар баласы деп қалуға болатын шығар». Балалық естелік әншейін жаңылтпаш емес, тұтас бір дәуір суретін құрайды, қазіргі заман тілінде мұндай құбылысты геосаясат деп атайды. Бала әкесін үнемі еңбек үстінде көріп өсті. Аулада үстіне ескі-құсқыны киіп алып, жұмыс жасауды ұнататын кейпін суреттеген тұсы Плюшкинді еске салды. Сараңдық, қарынбайлық қарғыс таңбасы түскеннен аулақ, әншейін, құнтты, қолы шебер адамның бір қызық мінезі, былайша хоббиі. Әкесі Есілден ауланған шортанды жағада ат қылып мінетін тұсы кино эпизодтай көрнекті. «Шортан емес, бұл аң!» деп дауыстайды әкесі. Ұзындығы метрден асатын, салмағы он келі шортанды қармаққа іліндірген баланы әке сүйсіне мақтайды: «Сенің табысың!». Осы жұмбақ сәт, Герольд Карловичке тән іріден қарпу, алып іске тәуекел қып, бел буу кейінірек әдебиет атты майданға ауған болар. Көз майын, алтын уақытын тәржіманың құз-шатқалды қия-қия асуына салғыштауға екінің бірі көніп, бара бермейді. Әсіресе, тілі тәтті, діні қатты кей адамдар басқаны рухани немесе материалды байытқанды еш қажет етпесі анық. Олар тек қара басын күйіттеуге әккі, біреуден алуға, борсықша қор жинауға мейлінше үйренген. Абай жирене жырлаған, «Кісімісінген жеп кетер білімсіз көп» қуларға Гер-ағанның қанша мәрте есесі кетті екен?! Өз басым жақында сондай кепті нешінші рет бастан кештім. Ауыр жұмысын қоярда қоймай істетіп алып, ақысын төлемей, алдап кетеді. Іс бітті, қу кетті! Интеллектуальды құлдық таз кепеші басқа бірнеше мәрте түскен соң, айтпаса сөздің атасы өледі деп қасақана айтып отырмын. Өйткені, әдебиет, драматургия, аудармада әлгіндей

құлдану бар. Бұған тек күшті заң, айыптыны сотқа тарту тыйым салуы тиіс. Қайран есіл уақыт, ауызбен орақ орған жалған сөзге балаша сенетін аңғалдық, сені қайтейін! Шөп шапса құмырысқа илеуі мен құс ұясын бұзып алмай, сақ қарайтын Карл Федорович көлге балық өсіретін жері керемет! Бір ірі шаруашылықтың аудан басшысы болуға туған тұлға! Бүгінгі нарық заңы мұны ерен іскерлік деп таныр еді-ау. Есіл өзені тасып, айнала су жайылады. Ұзамай томарлы ойпатта қалған уылдырықтан өскен, күн қыздырған шұңқыр сулар толы құжынаған ұсақ балық екенін балалар көріп, шабақтарды алақандарымен, бас киім, тақиямен аулап мәз болды. Фельдшер, қазақтар Першыл дейтін Карл Федорович ат жеккен арбаға кеспек пен екі ыдыс байлап, балалармен бірге аулап, шабақ тұқымын тасып әкеледі де, колхоз маңындағы көлге жібереді. Бірер жылда балықты көлге айналған соң ел оны мұның атымен атайды. Ақыры 1950-ші жыл басында балықты көл түбіне тың игеруші жұрт жетті, балығын динамитпен аулаған соң қайдан онсын! Құрғап кеткен қазаншұңқыр, солған қайыңды шоқ тоғай. Бұл мезет те құпиялы адам өмірінің құнары қайтқан кезіне ұқсамай ма! Жазушының әкесі құдық аршиды. Ауыл әйелдері шелек құлатып ала беретін тылсым құдық. Жұрт жын-шайтан бар дейтіні содан. Құдық суы лайланып, дәмі ащы, жағымсыз иісі білінгенде Карл Федорович құдықты тазалау керек деп шешеді. Ол әуелі жеті қауғаны ілмекпен іліп шығарды. Құрал-саймандарын асынып, қараңғы құдық түбіне арқанмен түсіп, екі жүз шелек жабысқақ лай топырақты салып тұрады, төрт бірдей жасөспірім балалар сыртқа шығарады. Бітелген су көзі ашылып, құдыққа жан кірді. Айнала қаумаласқан жұрт мәз: «Апырай, это наш Белгір или водяной?». Бұл құдықты да жұрт артынан Белгір құдығы деп атады. Құдық аршу, бұл метафора. Бұлақ көрсең көзін аш. Өмірінде айнала шуақ шашып жүретін, адамдарға тек жақсылық әкелетін адамдар болады. Герольд Бельгер асқар таудай әкесін қарапайым қалпында, ешбір әсіре бояусыз бейнелейді. Коммунист, атеист («Діннен бас тартқанда, пастер Граф шіркеуде жексенбілік дұғада көпшілікке бұл күпірлікті жария қылды, сол үшін анасы туған үйінен қуып жібергісі келген), емші, шаруақор, бейнетқор, белсенді, намысқой. Өзін фриц деп басынғысы келген бір зек бандит орысты қалай тәубесіне түсірді. Әке образын баласы ностальгия, кимас сарын, сағыныш меңдеп жазды. «Бәрін сүйіспеншілікпен, жаны қалап, құлшына, мейірбан жүрекпен істейтін. Жаратылысынан жаңаға бейім еді. Игі қасиеттері үшін, жан жомарттығы үшін адамдар оны қастерледі, сүйді, оған тартылып тұратын. Оның қызығушылығын оятатын тек өмірлік анық, шын, сенімді ақиқат нәрселер болды». Мұндай адамдар өмірде бар, бірақ сиректеу, ел сондықтан оларды әділдігі үшін әрдайым әпенді санауға бейім тұрады. Тұла бойы тұрған қалпы, бір түйір арамдығы жоқ, аузын ашса, жүрегі көрінеді, жаны таза дейді қазақ. «Қарапайым, түсінікті және шындық нәрселерге сүйінетін. Симфониялық музыка, опера, балет, абстрактылы бейнелеу өнерін («шимай!») қабылдамады», тіл безеу, қымбат киім, байлыққа табынуға баспады». Балетті жақтыртпайтын демекші, телевизор «Аққу көлін» көрсеткенде, нағашы атам: «Қарағым-ау, құйрықтарын түріп алғаны несі?!» деп ерсі көріп, таң қалғанда ұзақ күлгенім есімде.

Сол кездің адамдары ұлтына қарамай жасандылық, артистік, жанын мәпелей күтуді, екіжүзділік пен айла жасауды білген жоқ. Ең қиын қара жұмыстарға өз еркімен жегілді, маңдай терімен тапқан ырзықпен қоректенді, ұрпағын адал өсірді. Рухани құндылықтан айнымады. Немерелерін сүйетін балажан ата, отбасында мейірім кеніндей кең болған адамның жарқын бейнесі – бұл «Менің әкем туралы әңгімелер» атты повестің алтын кілті. Тағдыр айдап қазақ жеріне қоныс тепкен Карл Бельгер образы ер азаматтың эталоны десе артық емес. Тіршілігінде еңбек пен адалдықты пір тұтатын жандар азайған сайын ақырзаман зауалы төне түседі екен. Діни сенімде ақырзаман жер бетінде ең ақырғы адал адам өлген соң болады. Оның қисынмен ақталуы зұлымдыққа лайық жаза идеясымен тең. Бағзыда топан су неліктен жер бетін қаптады? Мифтік деректе құрбандыққа адамдар жиі шалынатын болған соң құдайдың қаһары түскен, тажалдыққа ұрынған жер үстін сөйтіп тазалаған делінген. Құрбан айт сол сұрапыл кесірді аластау символы, ортодокс діндердің гуманистік сипатына белгі.